

Měření základních parametrů vysokoteplotního plazmatu na tokamaku GOLEM

J. Krbec¹

¹České vysoké učení technické v Praze
Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská

U3V "Fyzika přátelsky / Aplikované přírodní vědy"

Termojaderná fúze

Co je zdrojem energie na slunci?

Co je zdrojem energie na slunci?

- Albert Einstein - ekvivalence hmoty a energie

Co je zdrojem energie na slunci?

- Albert Einstein - ekvivalence hmoty a energie
- Francis Aston - hmotnostní spektrometrie

Co je zdrojem energie na slunci?

- Albert Einstein - ekvivalence hmoty a energie
- Francis Aston - hmotnostní spektrometrie
- Arthur Eddington - pozorování slunce

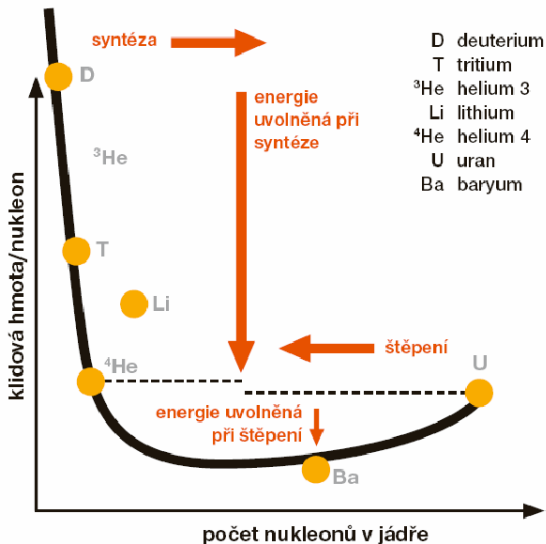
Co je zdrojem energie na slunci?

- Albert Einstein - ekvivalence hmoty a energie
- Francis Aston - hmotnostní spektrometrie
- Arthur Eddington - pozorování slunce

Termojaderná fúze

Co je fúze?

Slučování jader atomů

Ekvivalence hmoty a energie:

$$E = mc^2 \quad (1)$$

Zákon zachování energie:

$$\Delta m = Zm_p + (A - Z)m_n - m \quad (2)$$

Příklad: přeměna deuteria na helium

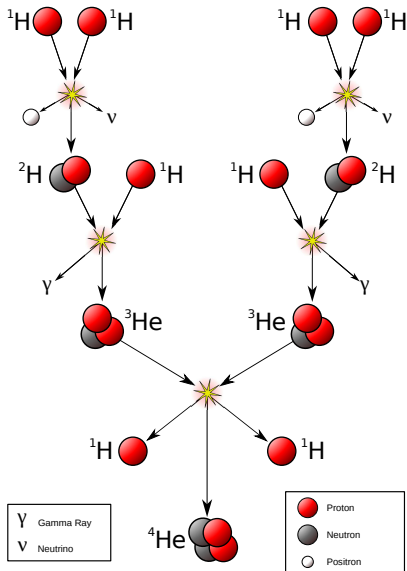
hmotnost deuteronu $m_D = 2,01363u$, helia $m_{He} = 4,002602u$

$$\Delta m = 2 \cdot m_D - m_{He} = 4,02726u - 4,002602u = 0,0246u$$

zhruba 0.5 % přeměněno na energii

Typy reakcí

- 1 $D + D \rightarrow T + p$
 $\rightarrow He^3 + n$
- 2 $D + T \rightarrow He^4 + n$
- 3 $D + He^3 \rightarrow He^4 + p$
- 4 $T + T \rightarrow He^4 + 2n$
- 5 $p + Li^6 \rightarrow He^4 + He^3$
- 6 $p + B^{11} \rightarrow 3 He^4$

Možnosti využití fúze?

Zdroj energie

- Spotřeba energie vzrůstá
- Zásoby fosilních paliv se zmenšují

Snížení zátěže na životní prostředí

- Těžba uhlí, ropy a zemního plynu
- Emise CO₂, jaderný odpad, jaderné zbraně
- Velké plochy fotovoltaiky a větrníků

Podmínky pro fúzi

- Jádra se musí přiblížit na vzdálenost 10^{-14} metru
- Musí překonat odpudivé síly

Coulombův zákon

$$F_E = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \frac{Q_1 Q_2}{r^2}$$

- Vysoká teplota
  - zápalná teplota pro D-T fúzi je 150 000 000 Kelvinů

Plazma

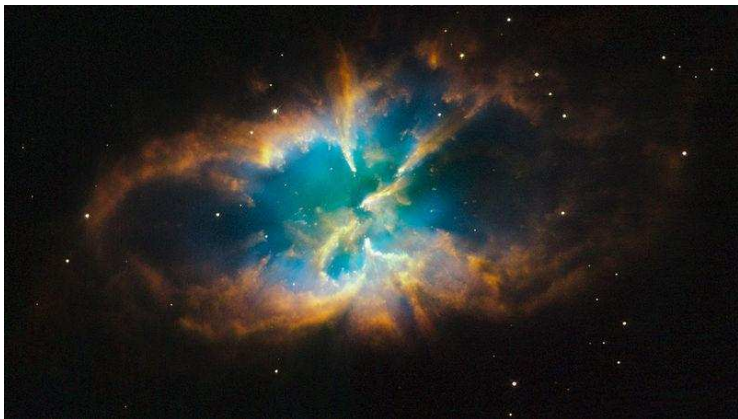
Jak vypadá velmi horká hmota

- Ionizovaný plyn
- Dvě složky: ionty a elektrony
- Čtvrté skupenství hmoty
- Velmi složité chování
  - Nabitě částice vytváří při pohybu magnetické pole, které ovlivňuje pohyb jiných nabitých částic
  - Velmi složité chování

Plazma

Výskyt ve Vesmíru

- 99% viditelné hmoty ve vesmíru.
- Na zemi vzácné

Plazma

Oheň

Plazma

Blesky

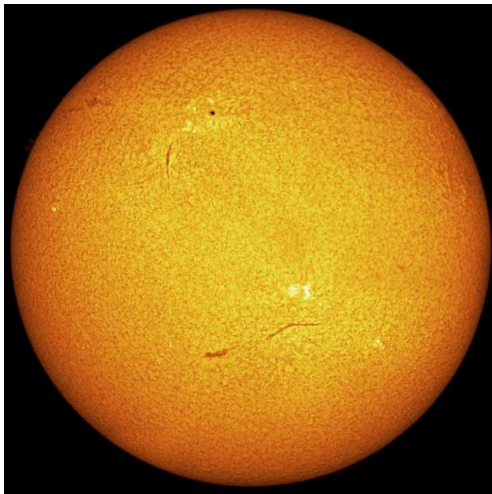
Plazma

Aurora

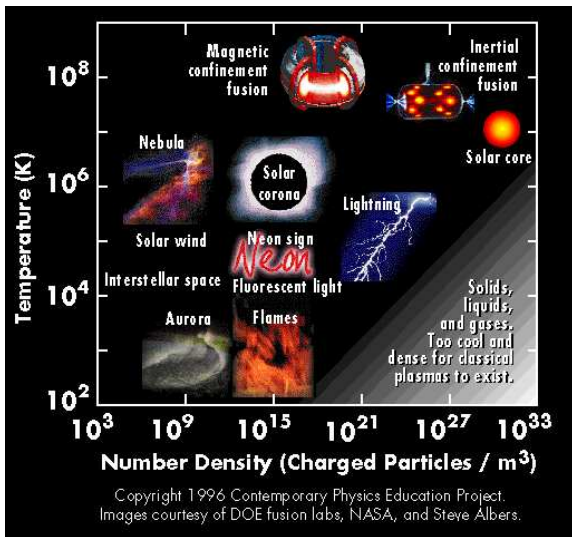
Plazma

Slunce

Plazma

Parametry plazmatu: teplota, hustota

- Fúzní reakce musí vydat více energie než jaké jsou energetické ztráty plazmatu

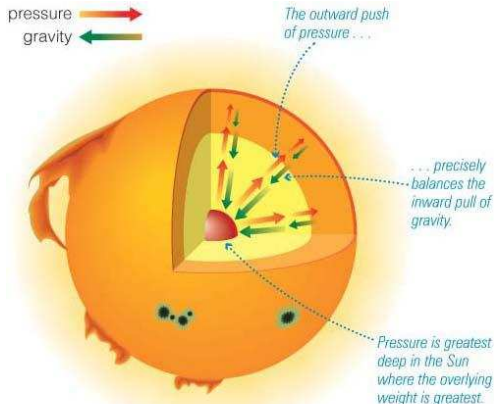
Lawsonovo kritérium

$$n\tau_E > 1.5 \cdot 10^{20} m^{-3} s$$

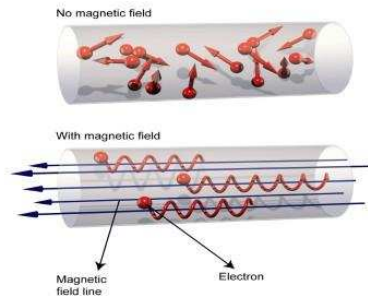
- Inerciální udržení: hustota $10^{31} m^3$, doba udržení $10^{-10} s$
- Magnetické udržení: hustota $10^{20} m^3$, doba udržení $1 s$

Parametry zařízení: doba udržení

Gravitační udržení

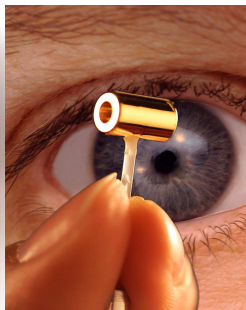
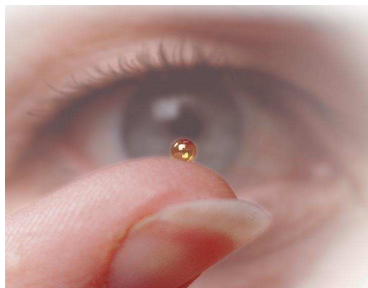

Magnetické udržení

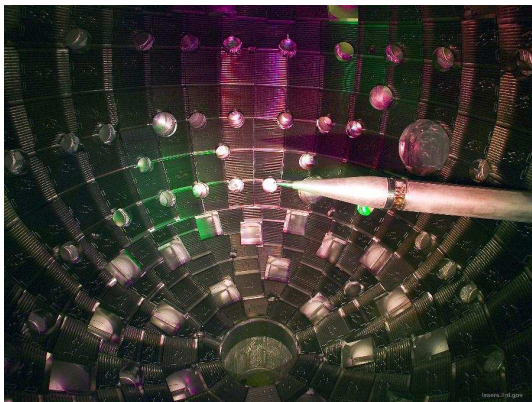
Tři způsoby udržení plazmatu

Inerciální udržení

Tři způsoby udržení plazmatu

Inerciální udržení

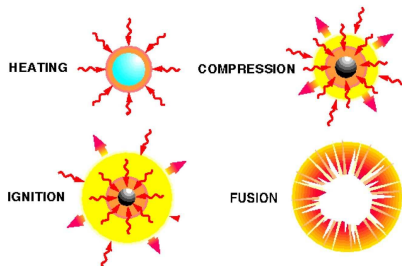

Tři způsoby udržení plazmatu

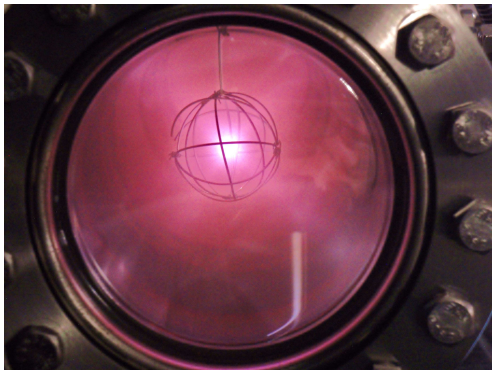
Inerciální udržení

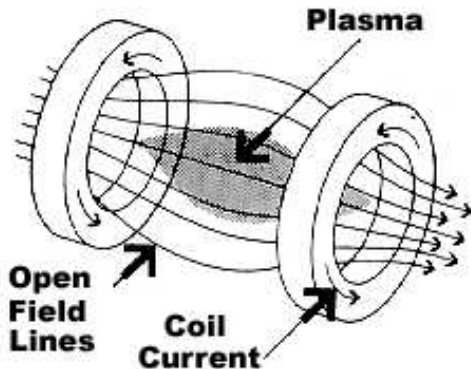
Inerciální udržení

Sférická

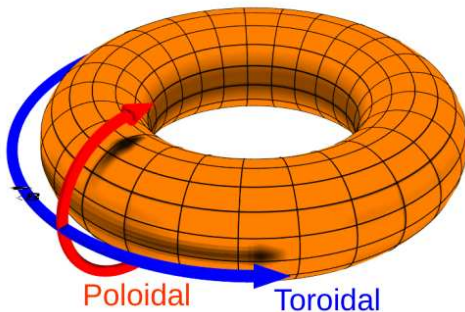
Válcová

Toroidální

Toroidální

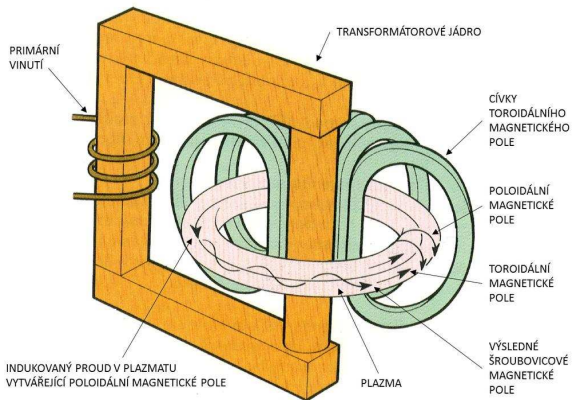
Tokamaky

Kombinace cívek toroidálního pole a magnetického pole proudu tekoucího plazmatem.

Stelarátory

Pouze speciálně tvarované cívky. Proud plazmatem je nežádoucí.

Tokamak

Geometrie stelarátoru

Cívky generující magnetické pole

Stelarátor

Tvar komory

Palivo pro tokamak

Deuterium

- Obsaženo ve vodě 1:6700
- 1 l vody (0.3 gramu deuteria) = 300 l benzínu

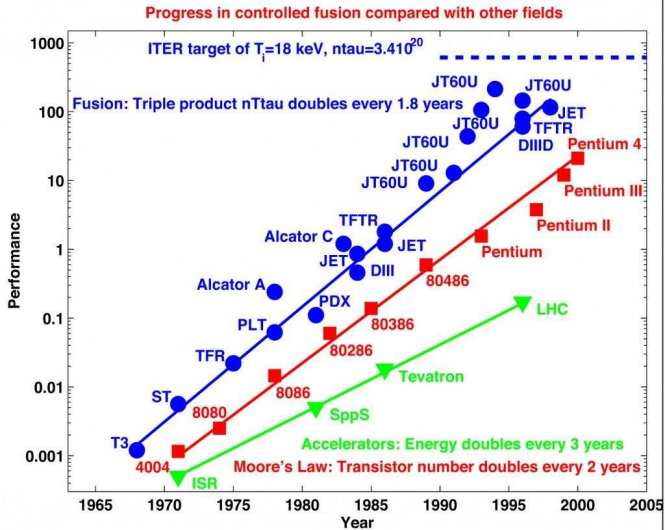
Tritium

- Radioaktivní (poločas rozpadu 12,3 let)
- Výroba z lithia neutronovým záchytem přímo v reaktoru
- Plodivá obálka z lithium

Trojný součin

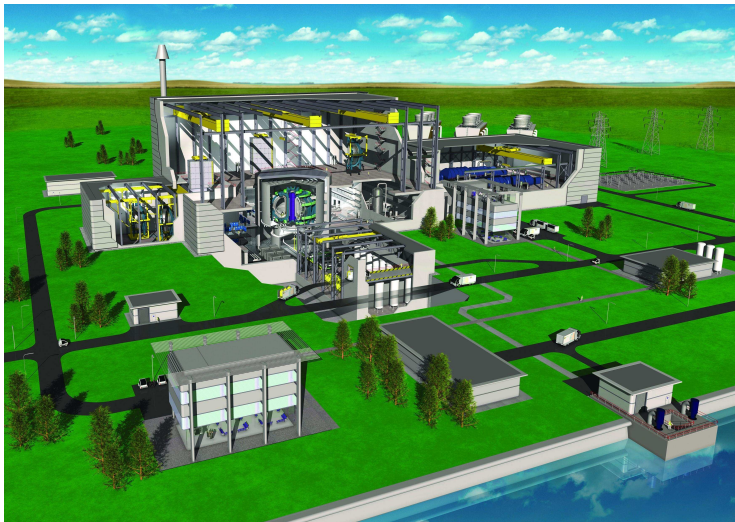
$$nT_{TE} > 3 \cdot 10^{21} m^{-3} s \text{ keV}$$

Trojný součin

Fúzní elektrárna

Proč už ji dávno nestavíme?

Fúzní elektrárna

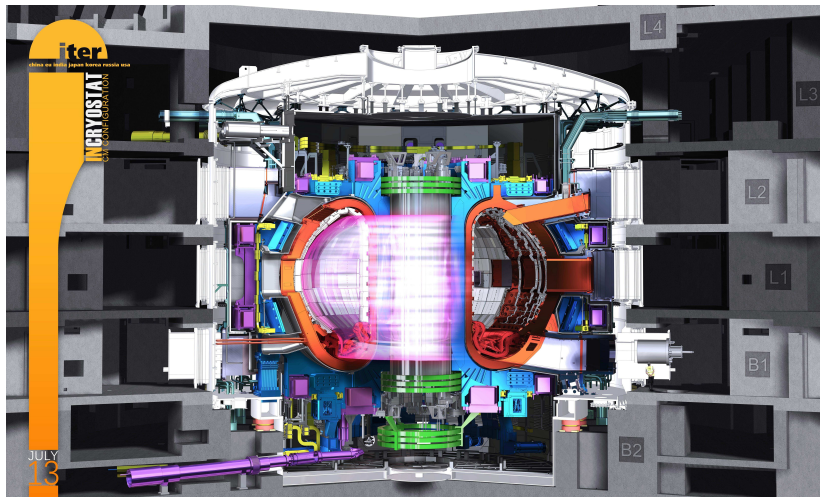
Proč už ji dávno nestavíme?

Nedořešené otázky pro velké zařízení

- Diagnostika
- Supravodivé cívky
- Materiál první stěny
- Nestability plazmatu
- Řízení plazmatu

Tokamak ITER

International Thermonuclear Experimental Reactor

Další krok - DEMO

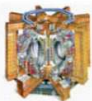
rok 2040

Tore Supra

25 m^3

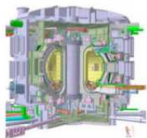
$\sim 0 \text{ MW}_{th}$

JET

80 m^3

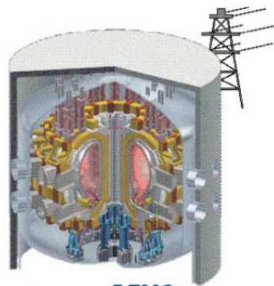
$\sim 16 \text{ MW}_{th}$

ITER

800 m^3

$\sim 500 \text{ MW}_{th}$

DEMO

$\sim 1000 - 3500 \text{ m}^3$

$\sim 2000 - 4000 \text{ MW}_{th}$